

Seçilmiş Makroekonomik, Sosyal Değişkenler ve İnternet Penetrasyon Oranının Medeni Durum ile İlişkisi Üzerine Analiz

Merve Ünlüoğlu¹

Gökçen Aydınbaş²

Seçilmiş Makroekonomik, Sosyal Değişkenler ve İnternet Penetrasyon Oranının Medeni Durum ile İlişkisi Üzerine Analiz	Analysis of the Relationship between Selected Macroeconomic, Social Variables and Internet Penetration Rate with Marital Status
Öz Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 1993-2021 dönemi için boşanma-evlenme olguları ile makroekonomik değişkenler, eğitim endeksi ve internet penetrasyon oranı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaçla, boşanma ile evlenme hızının bağımlı değişken olduğu iki ayrı model kurulmuştur. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkilerinin tespiti için iki yapısal kırılmalı Hatemi-J eşbütünleşme testi ile VECM’e dayalı Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Her iki model için eşbütünleşme ilişkisi tespit edilen seriler arasında uzun dönemli nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Kısa dönemde ise, internet penetrasyon oranı ile kadınların işgücüne katılım oranından kaba boşanma hızına, işsizlik oranından kaba evlenme hızına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.	Abstract This study aims to analyse the relationship between divorce-marriage cases and macroeconomic variables, education index and internet penetration rate for 1993-2021 in Turkey. For this purpose, two separate models are constructed in which divorce and marriage rate are the dependent variables. Hatemi-J cointegration test with two structural breaks and Granger causality test based on VECM is used to determine cointegration and causality relations between variables. For both models, it is concluded that there is a long-run causality relationship between the series with cointegration relationship. There is a unidirectional causality relationship between the internet penetration rate and women’s labor force participation rate towards the crude divorce rate and unemployment rate towards the crude marriage rate for the short-run.
Anahtar Kelimeler: Medeni Durum, İnternet Penetrasyon Oranı, Makroekonomik Değişkenler, Hatemi-J Eşbütünleşme Testi, VECM	Keywords: Marital Status, Internet Penetration Rate, Macroeconomic Variables, Hatemi-J Cointegration Test, VECM
JEL Kodları: B22, C32, J12	JEL Codes: B22, C32, J12

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Yazar 1’in makaleye katkısı %50, Yazar 2’nin makaleye katkısı %50’dir.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, mkoyunbakan@ogu.edu.tr

² Dr., gkcnaydnbs@gmail.com

1. Giriş

Önemli üretim faktörlerinden biri olan beşeri sermaye, kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Beşeri sermaye bireylerin eğitim ve deneyim sonucu edindikleri bilgi, beceri ve yetenekleri ile ilgili bir kavramdır. Kadın-erkek ilişkisinin resmi bir hale getirilmesi evlilik yoluyla gerçekleşmektedir ve her zaman arzu edilen şekilde ilerlemeyebilmektedir. Evlilik ve boşanma bir bireyin sahip olduğu kazanımları, üretkenliği, sosyal ve ekonomik refahı üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedir. İki olgu ayrı olarak değerlendirildiğinde evliliğin bireyler üzerinde duygusal ve sosyal destek sağlama, iletişim becerilerini geliştirme, duygusal yönden destek olma, istikrarlı bir yaşam biçimi oluşturma gibi olumlu etkileri olabilmektedir. Bu olumlu etkilerin bireyin üretkenliğine ve refahına katkıda bulunması muhtemeldir. Diğer yandan aile istikrarının bozulması ve aile birliğinin parçalanması sonucu boşanma olgusunun ortaya çıkması bireylerin finansal kaynaklara erişimini sınırlayabilmektedir ve stres gibi olumsuz duygusal sıkıntıları artırarak beşeri sermaye üzerinde dolaylı negatif etkiler yaratabilmektedir. Boşanmış bireyler depresyon ve anksiyete bozuklukları gibi sağlık sorunları yaşayabilmektedir. Tüm bunlar evlenme ve boşanma olguları neticesinde ortaya çıkabilecek olası etkilerdir ve bu olguların beşeri sermaye üzerindeki etkileri yaş, cinsiyet, eğitim, gelir, toplumsal ve kültürel faktörlere bağlı olarak değişebilmektedir. Ekonomik kalkınma açısından büyük önem taşıyan beşeri sermaye dikkate alındığında evlenme ve boşanmanın yarattığı dolaylı etkiler göz ardı edilememektedir. Dolayısıyla bireylerin evlilik yoluyla aile kurma ve boşanma yoluyla evliliği bitirme kararlarına (medeni durumuna) etki eden faktörlerin araştırılması sosyal bilimciler için önemli bir konu olarak nitelendirilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, 1993-2021 dönemi yıllık veriler kullanılarak medeni durum (boşanma-evlenme) ile seçilmiş makroekonomik faktörler, eğitim endeksi ve internet penetrasyon oranı arasındaki ilişkiyi incelemektir. İnternetin Türkiye'ye gelmesi ve kullanımına başlanmasının geçmişi çok eskilere dayanmadığı için internet penetrasyon oranı yıl bazında kısıtlı veri olsa da iletişim kurma, sosyalleşme, bilgiye hızlı bir şekilde erişim gibi hayatın birçok alanında şüphesiz değişimler ve yenilikler sağlama açısından son yıllarda birçok araştırmaya konu olmaktadır. Özellikle akıllı telefonların ve cihazların yaygın olarak kullanılmaya başlanması, birçok alandaki dijital dönüşümler, sosyal medya platformlarının muazzam bir şekilde büyümesi interneti hayatın vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. İnternet kullanımının boşanma ve evlenme olguları üzerindeki etkisi tam anlaşılmasa da karmaşık ve çok yönlü bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu durum; kültürel, sosyal ve ekonomik bağlamlar gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak değişebilmektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişki iki yapısal kırılmalı Hatemi-J (2008) eşbütünleşme testi, nedensellik ilişkisi ise VECM'e dayalı Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. Yapısal kırılmaları dikkate alan eşbütünleşme testinin tercih edilmesinin nedeni özellikle son yıllarda yapısal kırılmaların varlığında standart eşbütünleşme testlerinin gücünün düşük kaldığı yönündeki tartışmalardır. Bu kırılmaları dikkate alan testlerin önemi artmaktadır ve daha çok tercih edilmektedir. Seçilmiş faktörlerden bir diğeri olan eğitim verisi için İnsani Gelişim Endeksi'nin bir bileşeni olan ve bir ülkedeki eğitim başarısını ölçmeye yarayan eğitim endeksi çalışmaya dahil edilmiştir. Tüm bu özellikleriyle bu çalışmanın, literatüre katkı sağlayacağı ve gelecekteki çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Çalışmada ilk olarak medeni durum (boşanma-evlenme) ve belirleyicilerinin teorik altyapısı oluşturulmuştur. Ardından ulusal ve uluslararası düzeyde uygulamalı literatür taraması özetlenmiştir. Bir sonraki bölümde yer alan Yöntem ve Bulgular başlığı altında çalışmada kullanılan veri seti tanıtılmış ve kurulan iki farklı model açıklanmıştır. Bu bölümün ikinci aşamasında çalışmanın analiz ve bulgularına yer verilmiştir. Sonuç kısmına gelindiğinde, konuya ilişkin genel değerlendirmeler yapılmış, bulgular tartışılmış ve bu doğrultuda politik önerilerde bulunulmuştur.

2. Teorik Çerçeve

Aile, hayatın ve toplumsal yapının önemli bir unsuru en küçük sosyal kurum olarak kabul edilmektedir (Koç, 2019: 1111). Tüm dünya için toplumların yapı taşı olduğuna inanılan aile kurumu, sosyal, kültürel ve biyolojik işlevleri sayesinde bireyler arasında etkileşimi sağlamaktadır. Dolayısıyla ailenin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi, içinde bulundurduğu bireyler arasında sevgi, saygı, inanç, sadakat, güven ve benzeri değerlerin sürekliliğini gerektirmektedir (Gavcar vd., 2020: 731). Bir ailenin, her bir bireyine sorunlarla, krizlerle baş edebilme, zarar gördüğünde çabucak iyileşebilme, edindiği tecrübelerden ders çıkarabilme ve kendini geliştirebilme gibi özellikleri kazandırması beklenmektedir. Bu işlevlerin bir aile tarafından yerine getirilememesi halinde ise bireylerin ekonomik, sosyal, psikolojik, kültürel ve fiziksel gereksinimleri karşılanamamaktadır. Bu durum, aile bireylerinin pek çok risk unsuru ile karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır (Cafri ve Özdemir Çukadar, 2018: 408).

Dünyada pek çok çeşit toplum ve her toplumun da kendine has bir yapısı bulunmaktadır. Ancak endüstrileşme süreciyle birlikte toplumsal kurumların her birinde (aile kurumu da dahil) değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Bu süreçte kırdan kente göçteki artışla da geleneksel aile yapısı yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Ayrıca toplumların eğitim düzeylerindeki yükseliş, kadın haklarının gelişmesi, kadınların işgücüne katılım oranı artışı, kitle iletişim araçları ve benzeri pek çok unsur aile yapısını yeniden şekillendirmiştir. Nitekim sanayi devrimiyle birlikte tüm dünyada yaşanan değişim süreci, evlilik ve boşanma olgularını giderek daha fazla etkilemeye başlamıştır. Bu bakımdan evlilikler, geleneksel yaşamda pek çok soruna rağmen çocuğun varlığı, dini ve örfi kuralların tesiriyle devam ettirilirken, modern yaşamda ise her an için psikososyal doyumun yaşanması arzusuyla gerçekleştirilmektedir. Ancak bu beklentiler karşılanmadığı takdirde kaçınılmaz olarak boşanma oranları artmaktadır (Aydın ve Baran, 2010: 118).

Aile kurumunu kavramsal açıdan ele aldıktan sonra ailenin oluşturulması veya bozulmasına neden olan durumları detaylıca açıklamak gerekmektedir. Bu noktada öncelikle medeni durum, evlenme ve boşanma olguları kavramsal olarak ele alınmalıdır. Medeni durum, bir kimsenin bekâr ya da evli olması durumu olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu (TDK)'na göre evli olma hali, bir erkek ve kadının aile kurmak adına yasaya uygun bir şekilde izdivaç etmeleri, bir araya gelmeleridir (Dızman, 2019: 550). En genel ifadeyle, ayrı iki cinsten insanın bir arada yaşama isteğinin örf, adet ve kanunlar tarafından tanınmasına "evlilik" denmektedir. Bir başka yaklaşımla evlilik, insan neslinin devamlılığını sağlamak amacıyla meydana gelen bir kurum anlamına gelmektedir (Üçok vd., 2006: 107; Kama, 2013: 674). Bu noktada aile kurumunun ilk adımı olarak hukuki bir şekilde gerçekleştirilen evliliğin bir anlam ifade etmesi ve sağlıklı yürütülmesi; çiftlerin ekonomik, sosyal, psikolojik açıdan uyumlu olabildikleri süreçte mümkündür (Engin ve Demir, 2022: 16).

21. yüzyıl ortalarına kadar feodal toplum yapısı geçerli olmakta, kimin kiminle evleneceğinin kararı, aile büyükleri tarafından verilmekteydi (Rothrauff, 2005: 63). Ancak sanayi devrimiyle birlikte oluşan modern toplumlarda evliliklerin, aynı yerlerde yaşayanlar ve hatta ortak kültür

veya dinlerde dahi olanlar arasında gerçekleştirilmesi zorunlu kılınmamaktadır. Artık erkekler için iyi bir eşin, iyi bir aşçı ya da temizlik yapabilen birisi olması çok da mühim değildir. Kadınlar için ise iyi bir eşin yalnızca maddi anlamda varlıklı olması yeterli görülmemekte, bununla birlikte fark edilme, hissedilme ve destek verilme gibi duyuşal ihtiyaçların karşılanması önem arz etmektedir. Dolayısıyla her iki cins için de hayat arkadaşı seçilecek bireyde aradıkları en temel özellik olarak “psikolojik doyum” öne çıkmaktadır. Bu bakımdan eşlerin birbirlerini hem romantik anlamda sevmeleri, hem de birer dost, ortak, sırdaş olmaları, karşılıklı bir uyum ile evliliğin kişisel beklentilerini karşılamaları gerekmektedir (Sprecher vd., 1998: 33).

Evlilik boyunca çiftler arası uyumu etkileyen olumsuz faktörler meydana geldiğinde boşanma ile neticelenebilen farklı bir süreç yaşanmaktadır (Engin ve Demir, 2022: 16). Eşlerin karşılıklı sevgi, saygı, güven, bağlılık ve hayat boyu mutluluk beklentilerine dayanarak ilişki kurmalarına rağmen bu beklentilerin karşılanamaması neticesinde hukuken kurulmuş olan evlilik birliğinin yine hukuken sonlandırılması işlemine “boşanma” denmektedir (Sucu, 2007). Bir başka deyişle boşanma, aile birlik ve bütünlüğünün bozulması neticesinde bu kurumun dağılmasıdır (Koç, 2019: 1111). Genel olarak boşanma nedenleri arasında sosyo-ekonomik yetersizlik, şan, şöhret, şiddetli geçimsizlik, zina, terk, akıl hastalığı, kötü muamele, cana kast ve benzeri faktörler yer almaktadır (Yıldırım, 2004: 59). Nitekim boşanmanın başta ekonomik, sosyal, kültürel, toplumsal, çevresel, biyolojik, psikolojik, demografik olmak üzere farklı boyutları bulunmaktadır. Boşanma sonucunda eşler, mahkeme kararı ile nafaka, tazminat ve benzeri konularda karşılıklı hak ve borç sahibi olabilmektedir (Gavcar vd., 2020: 731).

2.1. Dünyada ve Türkiye’de Evlenme-Boşanma Olguları

Günümüz geleneksel kurumsal yapılarında endüstrileşme, eğitim düzeyi, kadınların toplumsal ve aile içindeki rollerinin değişimi, kentleşme, kitle iletişim araçları ve benzeri pek çok sosyo-ekonomik faktörden etkilenecek alışılmış kalıplarının dışına çıkıldığı gözlemlenmektedir.

Dünya geneline bakıldığında, aile ve evlilik kurumunda meydana gelen değişim ile boşanma oranlarında artış yaşandığı görülmektedir (Cafri ve Özdemir Çukadar, 2018: 408). Bu bakımdan gelişmiş batılı ülkelerde evliliklerin hemen hemen yarısı boşanma riski altındadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise özellikle kadınların işgücüne katılım oranlarının artışıyla birlikte gelişmiş batılı ülkelerdeki düzeyde olmasa da birçok evliliğin boşanma riski altına girdiğini belirtmek mümkündür (Benedek ve Brown, 1997: 2). Amerika’da veya Avrupa ülkelerinde evlenen bir çiftin boşanma ihtimali yaklaşık %50 iken, dünya ortalamasında bu oran %40 civarında olup giderek yükselmektedir. Dünyada anlaşmalı (görücü usulü) evlilik oranı yaklaşık %50 iken, anlaşmalı evliliklerde boşanma oranının aşk evliliklerinden çok daha düşük olduğu belirtilmektedir. Dünya genelinde görücü usulü evliliklerde boşanma ortalaması %6,3 olarak kayda geçmiştir (Birinci, 2019).

Türkiye’de aile, evlilik kurumu ve boşanma süreçlerini incelerken, evliliğin sürdürülmesi ve boşanmaların gerçekleştirilmesi bakımından farklı durumlarla karşılaşabilmektedir. Genellikle ekonomik kaynaklı olarak bazı çiftlerde boşanmalar gerçekleşmiş olsa da evlilik süresince paylaşılan sorumlulukların boşanmadan sonra da aynı evde kalarak sürdürüldüğü görülmektedir. Ayrıca hukuken boşanma gerçekleşmemiş olmasına rağmen ayrı yerlerde yaşamayı tercih eden ve evlilik kurumunun gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmeksizin devam eden evliliklerle de karşılaşmaktadır.

Türkiye özeline bakıldığında, evliliklerin %91'inin resmi ve imam nikâhı birlikte gerçekleştirildiği, yalnızca resmi nikâh ile yapılan evliliklerin oranının ise %3 olduğu belirtilmektedir. Türkiye'de evliliklerin %60'ı görücü usulü gerçekleştirilmektedir (Birinci, 2019). Ayrıca Türkiye genelinde, akraba evliliği oranı %21 olup bu oranın, toplumsal değişimin yoğun şekilde tesir etmediği Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise %41'e çıktığı görülmektedir (TÜİK, 2007). 2018 yılı yabancılarla yapılan evliliklere ilişkin verilere bakıldığında ise Türkiye'de yabancı gelinlerin 22.743 kişi olduğu ve bu rakamın toplam evliliklerin %4,1'ini teşkil ettiği belirtilmektedir. Aynı yılda yabancı damatların sayısı ise 4.119 (bu rakam toplam evliliklerin %0,7'si) olarak kayda geçirilmiştir (KOÇ-KAM, 2019).

Türkiye'de evlenen bir çiftin boşanma olasılığı yaklaşık %20 civarındadır. Türkiye'de kadınların eğitim seviyesinin, kadın istihdamının yüksek olduğu ve sanayinin gelişmiş olduğu bölgelerde boşanma oranları yüksek iken, kadın istihdamı ve eğitim seviyesinin düşük olduğu, geleneksel yapının ve törelerin hâkim olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde boşanma oranları daha düşüktür (Cafri ve Özdemir Çukadar, 2018: 408). 2018 yılı TÜİK verileri baz alındığında, Türkiye'de boşanmanın en yüksek seyrettiği illerin "*İzmir, Antalya ve Muğla*", en düşük gerçekleştiği illerin ise "*Hakkâri, Bitlis ve Şırnak*" olarak kayda geçirildiği görülmektedir. Ayrıca Türkiye'deki boşanmaların %20'ye yakını görücü usulü evliliklerden, %80'i ise aşk evliliklerinden oluşmaktadır. Bunun sebebi olarak da aşk evliliği yapan çiftlerde aşkın büyüünün bozulması neticesinde evlilik ilişkisinin temel gerekçesinin ortadan kalkması gösterilmektedir. Dolayısıyla aşk evliliği yapan çiftlerin boşanma olasılığı daha yüksek olmaktadır (Birinci, 2019). Türkiye'de boşanma yaşlarına bakıldığında, yoğunluğun kadınlarda 20-34 ve erkeklerde 25-39 arasında olduğu görülmektedir. Bununla birlikte boşanmaların %44,8'inin evliliğin ilk beş yılında gerçekleştiği belirtilmektedir. Bu nedenle de evlilikte ilk beş yıl, "*kritik yıllar*" olarak kabul edilmektedir (Yıldırım, 2004: 59).

Genel bir bakış açısı olarak evliliği sürdürmenin başarı, boşanmanın ise başarısızlık şeklinde değerlendirilmesi doğru değildir. 20 yıl süresince boşanan çiftleri inceleyerek yazdığı "*We're Still Family*" adlı kitabında Psikolog Constance Ahrons, boşanmış olan çiftlerin sahip oldukları çocukların hayata bakış açılarını, hayat standartlarının iyilik düzeyini (bir başka deyişle "*yaşam doyumu*"nu) ele almıştır. İncelemeleri sonucunda, boşanan çiftlerin çocuklarının %80'inin anne babasının boşanmasına güzel bir biçimde uyum gösterdiği, uzun dönemde ders başarıları, ruh sağlıkları ve sosyal uyum düzeyleri açısından herhangi bir olumsuz farklılaşmanın ortaya çıkmadığı gözlemlenmiştir. Ancak evlilik kararı alırken insanların daha dikkatli davranmaları gerektiği gibi insanların zorunlu bir şekilde mutsuz bir evliliğe saplanıp kalmak yerine boşanmaları da gayet doğal bir durumdur (Birinci, 2019). Tablo 1'de 2015-2020 yıl aralığında Türkiye'de aile kurumuna (evlilikler ve açılan boşanma davaları, bin nüfus başına boşanma sayısı "*kaba boşanma hızı*" ile evlenme sayısı "*kaba evlenme hızı*") ilişkin istatistikler incelenmiştir.

Tablo 1: Türkiye'de Aile Kurumu (Evllenme ve Boşanma) İstatistikleri, 2015-2020

Yıl	Evlilikler	Kaba Evlenme Hızı	Açılan Boşanma Davaları	Kaba Boşanma Hızı
2015	602.982	7,7	205.871	1,7
2016	594.493	7,5	212.975	1,6
2017	569.459	7,1	223.194	1,6
2018	554.389	6,8	246.921	1,8
2019	542.314	6,6	248.940	1,9
2020	487.270	5,9	246.561	1,6

Kaynak: TÜİK, 2021

Tablo 1’den de takip edildiği üzere son yıllarda Türkiye’de genel olarak evlilik oranları düşerken, boşanma oranlarının arttığı görülmektedir. Geleneklerine bağlı bir topluluk olarak Türkiye’de erkeğe para kazanmak, evini geçindirmek, kendine, eşine ve çocuklarına bakmak gibi roller biçilmektedir. Ancak günümüzde birçok erkek, bu ekonomik sorumluluğu tek başına üstlenmek istememekte ve bu durum da evlilik oranlarını düşürebilmektedir. Kadın istihdamının yeterli olmaması, kadına yönelik şiddet, kadın cinayetleri ve bu tür olumsuzluklardan kaynaklanan güvensizlik hissi ise kadınlar için evlilik konusunda bir caydırıcılık etkisi yaratmaktadır. Bu güvensizlik, insanların evlilik kurumundan kaçmasına, gerek evlenmeme gerekse mevcut evliliklerin bozulmasına (boşanmaya) yol açmaktadır (Halis, 2021).

2.2. Evlenme ve Boşanmada Etkili Faktörler

Zaman ilerledikçe evlilikler eskisine kıyasla daha az zorunlu bir ekonomik ortaklık biçiminde kabul edilmektedir. Genel refahın artması, evliliklerde bir sorun ortaya çıktığında her bir bireyin ayrı bir evde yaşamına devam etmesini kolaylaştırmıştır (Lyngstad, 2004: 133). Bu bağlamda makroekonomi ve demografideki gelişmelerin, gerek tüketimi ve boş zamanları gerekse evlerdeki sorumluluk paylaşımlarını değiştirerek evliliğin getirilerini etkilediğini belirtmek mümkündür (Nunley, 2010: 3368). Nitekim tüm dünyada, ekonomik şartlar bir ailede istikrarı etkileyebilen bir unsur olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla çiftlerin istihdam durumu, evlenme veya boşanmaya ilişkin bireysel kararlar ve hamilelik planlamalarını önemli ölçüde değiştirebilmektedir (González-Val ve Marcén, 2017: 1).

Evrensel düzeyde boşanma oranlarındaki artışlar, bireylerin evliliğe karşı isteklerinin daha düşük olmasından ziyade evlilik anlayışlarındaki değişimle ilişkilendirilmektedir. Artık bireyler; geleneksel değerler, çocuk sahibi olunması gibi nedenlerle mutsuz bir evliliğe katlanmak yerine mutlu bir evlilik kurarak huzur içerisinde yaşamayı tercih etmektedir. Nitekim evrensel düzeyde boşanmanın yaygınlaşmasının (boşanma oranlarının artmasının) toplumsal değişimlerle ilişkili çeşitli sebepleri bulunmaktadır (Aydın ve Baran, 2010: 121). Bu bağlamda boşanmaya gidilmesine yol açarak çiftler arasındaki uyuma etki eden en önemli faktörler; cinsiyet rolleri (kadın ve erkeğe yönelik gelenekçi tutumlar, beklentiler), çiftler arasında güven, iletişim ve hoşgörü eksikliği olabilmektedir (Engin ve Demir, 2022: 17). Ayrıca kadın haklarındaki gelişmeler, eğitim seviyelerindeki artış, üretici olarak kadınların toplumsal hayata katılımı ile evlenme oranının azalarak boşanma oranının artması arasında doğrusal olarak bir bağlantı kurulmaktadır (Aydın ve Baran, 2010: 117).

Günümüzde evlenme ve boşanma olgularını etkileyen ekonomik faktörler dikkat çekmektedir. Örneğin evlenme ve boşanma olgularında etkili iki faktör bulunmaktadır. Evlenmenin ya da evli kalmaktan elde edilen maksimum ekonomik fayda, boşanma halinde sağlanan maksimum düzeydeki ekonomik faydanın altında gerçekleşirse, çiftlerin boşanma olasılıkları yükselmektedir (Jensen ve Smith, 1990: 216). Bu bakımdan fırsat maliyeti ve fayda maksimizasyonu yaklaşımlarına göre değerlendirildiğinde, çiftler evlenmenin fırsat maliyetini bekârlık şeklinde kabul ederek her iki durumun da sağlayacağı faydayı hesaba katmakta ve bu doğrultuda kararlarını vermektedir. Maksimum fayda prensibine göre evli olmak ya da olmamak arasında tercihler yapılmaktadır. Eğer devam eden bir evlilik söz konusu ise nedeni fark etmeksizin beklenen maksimum fayda azalmaya başladığında, evliliğin fırsat maliyeti tercihi akıllara gelmektedir. Bu durumda da aile yapısında sarsılmalar gerçekleşmekte ve çiftlerin boşanması kaçınılmaz hale gelmektedir. Ancak boşanma nedenleri ortaya çıkmasına rağmen hala pek çok çift “*rasyonel fayda maksimizasyonu davranışı*” sergilemekte ve boşanmaktan vazgeçerek evliliğini sürdürme çabasına girmektedir (Lommerud, 1989: 114-115). Bu çabanın

nedeni, çiftlerin genellikle geçmişte elde ettikleri kazanımlarını (çocuk, sosyal statü, ev, araba, arsa ve benzeri ekonomik değerler) ve yeni bir evliliğin maddi-manevi zorluklarını hesaba katarak evliliklerini bozmak istememeleridir. İnsanlar, içinde bulunduğu bu durumu “*kötünün iyisi*” şeklinde değerlendirerek gelecekte her şeyin daha güzel olabileceğine inanmaktadır (Sandalcılar, 2012: 226). Aşağıda insanların evli olma veya boşanma isteklerinde belirleyici faktörler ayrı ayrı ele alınmıştır.

Eğitim: Eğitim seviyesi yüksek, sosyal açıdan daha avantajlı kişiler biraz daha ileri yaşlarda evlenmekte ve evlenme kararlarını alırken daha fazla düşünmektedir. Bu kişiler, ekonomik açıdan güçlü oldukları için de yoksullaşmadan doğrudan etkilenmemektedir. Ayrıca eğitim seviyesi yüksek olan kadınların, işgücü piyasasında önemli mevkilere gelmeleriyle gelirleri artmakta ve cinsiyetler arası ücret farklılığı ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle eğitimin özellikle de boşanma hızını artıran bir unsur olduğu kabul edilmektedir (İğdeli ve Ay, 2021: 4).

Enflasyon oranı: Enflasyon oranı, fiyatlar genel seviyesinin sürekli artış (mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artış) olarak tanımlanmaktadır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2013). Teorik olarak enflasyon oranındaki artışa tepki olarak evliliğin getirilerinin düştüğü belirtilmektedir (Nunley, 2010: 3368). Nitekim genel kaniya göre enflasyon oranı artışı, evlilik oranlarını azaltırken, boşanma oranlarını artırmaktadır.

Gelir: Gelirin artması, evliliğin gerçekleşmesini sağlayacak bir unsur olarak kabul edilebilmektedir. Ancak bir evliliğin kötü gitmesi durumunda çiftlerin elde ettiği gelirin de bir önemi kalmamaktadır. Bu durumda, özellikle daha yüksek gelir getiren işlerde kendisine yer edinen kadınların doğurganlık hızları azalmakta ve boşanma hızları artmaktadır (Eckstein ve Lifshitz, 2011: 1677).

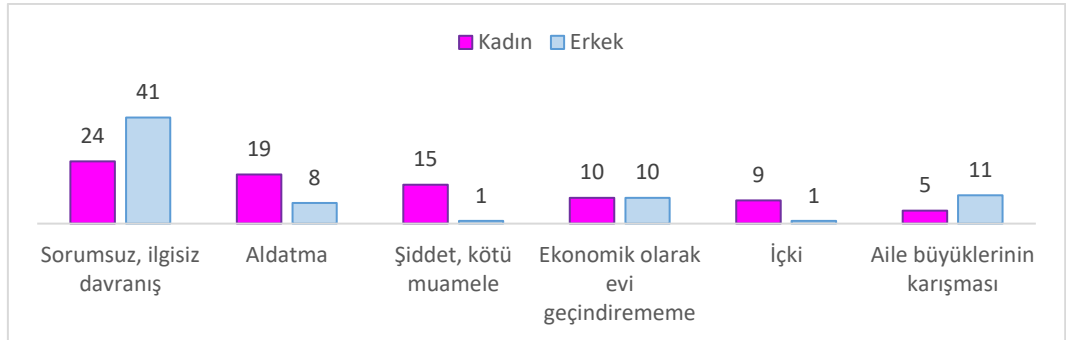
Kadın istihdamı: Kadının zaman ilerledikçe özgürleşmesi ve istihdama katılımının artması, aileleri eski zamanlardaki gibi kadınların ikinci plana itildiği değil de, karşılıklı sevgi ve saygı içerisinde bulunduğu bir yapıya dönüştürmüştür. Bu şekilde kurulmuş olan evliliklerde, kadının erkeğe “*bağımlılığı*” yerini “*karşılıklı bağıllık*” ilişkisine bırakmış, böylece evliliğe yüklenen anlamlar da değişmiştir. Artık evlilikten beklenen; daha fazla dostluk, dayanışma, duygusal yakınlık ve sevgi paylaşımıdır. Evlilik ilişkisinin niteliği eşlerin beklentilerini karşılamaması halinde ise boşanmalar daha çok gündeme gelmektedir. Ayrıca yalnızca çiftlerin çocuk sahibi olmalarının da yaşadıkları evliliği sürdürmeye yetmediği anlaşılmaktadır (Karney ve Bradbury, 1995: 21; Furstenberg, 1996: 38).

İnternet Kullanımı: Endüstri 4.0 dijital sanayi devrimi sürecinin yaşandığı teknoloji ve bilim çağında, teknolojik ve bilimsel gelişmelerle paralel olarak bireylerin internet kullanımı da hızla artmıştır. Yeni iletişim araçlarının (özellikle akıllı telefonların) yaygınlaşması; internet, sosyal medya kullanımını daha da arttırarak kişiler arasında iletişim kopukluklarına yol açmıştır. Nitekim internetin sağladığı pek çok avantaj olmasına rağmen bazen ikili ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda internet ilişkileri giderek artarken evlilik birliği bu ilişkilerden zarar görmektedir. Öncelikle eşlerin birbirlerine ayrılmaları gereken zamanı sosyal medyada harcaması, sanal aldatmaların yaşanması, eşler arasında güvensizlik duygusunu ortaya çıkarmaktadır (Dızman, 2019: 548-549). Sonuç olarak günümüzde yoğun ve yanlış bir şekilde internet kullanımının evlilik dışı ilişkilere yeni bir boyut kazandırdığı ve eşler arasında sevgi, güven, bağıllık, dayanışma, güvenlik, ilgi ve benzeri pek çok unsuru yok ederek sadakatsizliği arttırdığı öne sürülmektedir. Bu nedenle de internetin yanlış ve yoğun kullanımı boşanmada etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Cafri ve Özdemir Çukadar, 2018: 419).

İşsizlik: İşsizlik, çalışma isteği ve yeteneği bulunan bir kişinin, mevcut iş kanunlarına uygun bir şekilde geçerli cari ücret seviyesinde çalışma sürelerine ilişkin koşulları kabul etmesine ve iş aramasına rağmen iş bulamaması hali “işsizlik” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Karaman, 2003: 311-312). İşsizliğin en fazla etkilediği kurumlar arasında “aile” yer almaktadır. Özellikle genç erkekler arasında işsizliğin yaygın olması durumu, bireylerin evlenme kararlarını etkileyerek evlenmemelerine veya geç evlenmelerine neden olmaktadır. Ayrıca erkeğin işsizliği, özellikle de evliliğin ilk beş yılı boyunca evlilik sözleşmesine zarar vererek boşanmaya yol açan bir unsur olarak kabul edilmektedir (Özer ve Topal, 2017: 55). Özetle, geleneksel toplumlarda kadının işsiz kalmasına nazaran ailede gelir getirici konumundan dolayı erkeğin işsiz kalmasının, boşanma kararları üzerinde daha etkili bir unsur olduğu bilinmektedir (Sandalcılar, 2012: 226-227).

Pandemi: İlk olarak 2019 yılı Aralık ayında Çin’de ortaya çıkan COVID-19, kısa sürede küresel bir salgına dönüşmüştür. Yaşanan bu pandemi sürecinin ailelerde bazı stres faktörleri yarattığı ve/veya eskiden olan sorunların gün yüzüne çıkmasını kolaylaştırdığı ve eşler arasında problemlere yol açtığına şahit olunmuştur. İlişkileri süresince eskiden herhangi bir sorun yaşamayan ve sorumlulukları karşılıklı paylaşan çiftlerden bazıları için bu süreç olumlu bir duruma evrilebilmiş olsa da pek çok aile ekonomik, sosyal, psikolojik, iletişim ve benzeri sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Sonuç olarak pandemi sürecinde dünyanın çoğu ülkesinde boşanmalarda artış yaşanmasına rağmen 2020 yılı TÜİK verilerinden elde edilen bilgilere dayanarak Türkiye’de boşanmalarda bir önceki yıla nazaran azalma olduğu belirtilmiştir (Engin ve Demir, 2022: 14-24). Pandemi döneminde boşanma oranlarının azalması durumu, Sandalcılar (2012) tarafından da belirtildiği gibi boşanmanın maliyetinin evlenmenin maliyetinden yüksek olması düşüncesiyle çiftlerin boşanmaktan vazgeçmeleri şeklinde açıklanabilmektedir.

Şekil 1: Türkiye’de Boşanma Nedenleri (%)

Kaynak: TÜİK, 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>

Şekil 1’de cinsiyete göre 2021 yılı için Türkiye’de boşanmanın nedenleri (% dağılım) incelenmiştir. Şekilden de takip edildiği üzere Türkiye’de kadınların ve erkeklerin boşanma nedenleri arasında en yüksek payın “sorumsuz ve ilgisiz davranma”da olduğu görülmektedir. Bunun dışında TÜİK (2021) aile araştırmasına göre evliliklerin bitmesinde “aldatma, şiddet/kötü muamele, ekonomik olarak evin geçiminin sağlanamaması, aile büyüklerinin ilişkilere karışması, içki, kumar, kıskançlık, ailenin ekonomik durumunun bozulması (iflas), çocuk sahibi olunamaması, madde bağımlılığı, ruhsal bozukluklar, hakaret ve küfürlü konuşma, evi terk etme” gibi nedenler de bulunmaktadır.

3. Literatür Özeti

Genel bir çerçeveden bakıldığında ekonomik büyüme; gelişmiş yaşam standartları, istihdam üzerindeki olumlu etkileri, devlet gelirlerindeki artış ve ülkenin küresel boyuttaki rekabet gücündeki gelişme açısından ülkeler için önemli bir konudur. Büyüyen ekonomilerde makroekonomik ve sosyal faktörlerdeki gelişmeler neticesinde yaşam standartlarındaki olumlu etkiler bireylerin yaşam kalitesini artırabilmektedir. Diğer taraftan da, yüksek işgücü verimliliği ekonomik büyümenin temel itici gücü olarak görülmektedir. Üretim süreci ile çıktı arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla kullanılan işgücü verimliliği için motivasyon, iş tatmini, tutumlar, beceri, deneyim gibi faktörlerin yanında stres ve zihinsel sağlık gibi faktörlerin de verimlilik üzerinde önemli etkileri olabilmektedir. Özellikle mutlu bir evlilik hayatı yaşayan bireyler daha iyi bir ruh sağlığına sahip olabilmekteyken, mutsuz evlilik süren ya da boşanma yolunu tercih eden fakat o süreçteki olumsuzluklara katlanmak zorunda kalan bireyler çalışma becerilerini etkileyebilecek düzeyde stres, kaygı ve depresyon yaşayabilmektedirler. Öte yandan, bu olgular çiftlerin finansal istikrarı üzerinden de üretkenliklerini etkileyebilmektedir. Boşanma ile birlikte her iki taraf için de mali sonuçlara yol açabilecek ortak mal varlıklarının paylaşılması, nafaka sorumluluğu ve hukuki süreçlerdeki masraflar finansal istikrarlarını olumsuz etkileyerek strese neden olabilmektedir. Evlenme ve boşanma olguları ve sonuçları özel gibi görülse bile geneli etkileyebilecek farklı etkiler ortaya çıkarabilmektedir.

Bir ailenin sevgi, saygı ve güven üzerine kurulması ve sürdürülmesi, mutlu bir evlilik için son derece önemlidir. Ancak evlilik birliğiyle kurulan bazı ailelerin, ilerleyen zamanlarda birtakım sorunlarla karşılaşarak boşanma eşliğine gelmesi de mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda özellikle de boşanmaların azaltılması, aile ve evlilik kurumlarında ortaya çıkan belli başlı sorunların belirlenmesini gerektirmektedir. Sağlıklı ve mutlu evlilikleri teşvik etmek politika yapıcılar için de oldukça önemlidir. Dolayısıyla eşler arasındaki boşanma eğilimlerini artırıcı ve/veya azaltıcı unsurların tespiti, konuya ilişkin yapılan multidisipliner çalışmaları önemli kılmaktadır. Dünya genelinde farklı makroekonomik değişkenlerin evlenme ve boşanma üzerindeki etkilerinin incelendiği birçok çalışma yapılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde ilgili konuda sırasıyla Türkiye’de ve diğer ülkelerde yapılmış çalışmalar ele alınarak incelenmiştir.

İlk olarak ekonomilerde olumsuz bir olgu olan işsizlik, ekonomik ve psikolojik strese yol açarak evliliğin istikrarlı bir şekilde yürütülmesini engelleyebilmektedir. Eşlerden birinin işini kaybetmesi çiftlerin ekonomik anlamda alıştıkları yaşam biçimlerini değiştirmesine neden olmaktadır. Çiftlerin ekonomik anlamda zorlanmasının yanında işsiz eş partner olarak daha az çekici hale gelebileceği için evlilik birliğinin bozulması ihtimalini arttırabilmektedir (Tumin ve Qian, 2017: 2). Sandalcılar (2012)’ın işsizliğin boşanmayı etkileyip etkilemediği konusunda cevap aradığı çalışmasının sonuçları, bireylerin işsiz kalmasının boşanmayı arttıracağı yönündeki genel düşünceyi geçersiz kılmıştır. Aksine işsizliğin arttığı dönemlerde boşanmanın azaldığı gözlemlenmiştir. Bu durumu boşanma maliyetlerine bağlayan çalışmada, insanların boşanmanın maliyetlerine katlanmak yerine mevcut evliliklerini sürdürmeyi tercih edebilecekleri yönünde çıkarım yapılmıştır. Bayrak (2019) çalışmasında, işsizlik ile boşanma arasında bir ilişkinin var olup olmadığını Türkiye için incelemiştir. Çalışmanın sonuçları işsizlik ve boşanma arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu ve söz konusu ilişkinin çift yönlü olduğunu göstermektedir. Kawata (2008) ise işsizlik oranındaki artışın boşanma oranları üzerindeki etkisini Japonya için araştırdığı çalışmasında suç oranı ile haftalık ortalama çalışma saati gibi değişkenleri de açıklayıcı değişken olarak modele dahil etmiştir. Çalışmanın sonuçları işsizlik oranı ile boşanma oranı arasında pozitif bir ilişki olduğunu kanıtlar niteliktedir. González-Val ve

Marcén (2017) çalışmalarında iş döngüsü ile boşanma arasındaki ilişkinin yanında iş döngüsünün evlenmede de rol oynayıp oynamadığını İspanya için bölgesel olarak araştırmışlardır. Çalışmanın bulgularına dayanarak işsizlik oranı ile evlenme oranı arasında negatif bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Yazarlara göre, ekonomik durgunluk dönemlerinde işsizliğin artmasından dolayı insanların işlerini kaybetmesi, ekonomik kısıtlamalar, düşük beklentiler bireyleri evlilikten uzaklaştırmaktadır. İşsizlik oranındaki artışın boşanma üzerindeki etkisine bakıldığında ise bölgesel olarak farklı sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir. İşsizliğin artması sonucu İspanya'nın iç kesimlerinde boşanma oranı artarken, kıyı bölgelerinde boşanma oranı düşüş göstermektedir.

Kadın istihdamının evlenme ve boşanma olguları üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak bu ilişkinin karmaşık olduğu görülmektedir. Geçmişten günümüze kadınlara toplumlarda çok çeşitli roller verilmiştir. Genel olarak ev işleri, yemek, çocukların birincil bakımını üstlenmek gibi görevler kadınların gibi görüldüğü için tam zamanlı olarak eviyle ilgilenmesi ve ailesine bakması haricinde kadınlar işgücü piyasasında daha az yer almaktaydı. Aynı zamanda birçok toplumda evlilik, geleneksel olarak kadınların finansal güvenlik ve sosyal statü kazanmasının bir yolu olarak görülmekteydi. Ancak eğitim ve istihdam konularında kadınların daha eşitlikçi fırsatlar yakalaması ile birlikte iş hayatında daha çok var olmaları evlilik konusundaki tutumları değiştirebilmektedir. Ayrıca işgücü piyasasında daha etkin olması ile birlikte ekonomik bağımsızlığa kavuşmaları neticesinde kadınlar mutsuz evliliklerini sürdürme yönündeki kararlarından vazgeçebilmekte ve bu kadınların sahip oldukları evlilikler boşanma ile sonuçlanabilmektedir. Literatürde bu konuyu ele alan Bremmer ve Kesselring (2004), kadınların işgücüne katılımının artmasının evlilik üzerinde ikili etkilere sahip olabileceğine vurgu yapmaktadır. Bunlardan biri, kadınların işgücüne katılımı ile gelirlerinin artması sonucu aile ilişkilerinin güçlenmesi ve bununla birlikte boşanma olasılığının azalmasını ifade eden gelir etkisidir. Diğeri ise finansal özgürlük kazanan kadınların boşanma ihtimalini artırması yönündeki bağımsızlık etkisidir. Yapmış oldukları çalışma ise bağımsızlık etkisinin gelir etkisinden daha büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, kadınların işgücüne katılımının artmasının boşanmayı daha olası hale getirdiğine dair kanıtlar sunmaktadır. Yılmaz (2022), kadınların istihdama katılım oranı ile birlikte erkek işsizlik oranı ve tasarruf gibi değişkenlerin boşanma üzerinde etkisinin olup olmadığını araştırdığı çalışması 1990-2020 dönemini kapsamaktadır. Katsayılar incelendiğinde kadınların işgücüne katılım oranı ile tasarrufların GSYH içindeki payının artması boşanma oranlarını azaltırken, erkek işsizlik oranının artması boşanma oranlarını artırıcı yönde etki ettiği anlaşılmaktadır.

Enflasyon, işsizlik, ekonomik büyüme ve kadınların eğitimi gibi sosyo-ekonomik olguların boşanma üzerindeki etkisini ABD için araştıran Nunley (2010), enflasyonun boşanma üzerindeki etkisinin diğer değişkenlerden bağımsız olarak pozitif ve kalıcı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, ekonomik büyüme ile boşanma arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bunlara ek olarak çalışma, kadınların eğitim seviyelerinin artması ile birlikte ekonomik olarak güçlenmeleri sonucu boşanmanın arttığı yönünde tespitler sunmaktadır. Cafri ve Özdemir Çukadar (2018)'in boşanmanın sosyo-ekonomik nedenleri üzerinde durdukları çalışmalarının sonuçları, ilköğretim ya da alt eğitim seviyesinin, doğurganlık hızının ve işsizliğin artması boşanma hızını keserken; GSYH, hastalık, kadın istihdamı, lise-MYO-lisans eğitim seviyeleri, erkeklerin evlilikten memnuniyetsizliği, internete erişim ve suç artışının boşanmayı arttırdığını göstermektedir. İğdeli ve Ay (2021)'in boşanmanın sosyo-ekonomik belirleyicilerini bölgesel olarak inceledikleri çalışmada elde edilen bulgular kişi başına düşen GSYH, işsiz erkek

sayısı, yükseköğretim bitiren kadın sayısı ile tarım sektöründe çalışan kadın sayısı değişkenlerinin boşanmayı artırdığı yönündedir. Alola vd. (2020) OECD ülkeleri için yapmış oldukları çalışmada, ekonomik büyümenin toplumdaki boşanma oranlarının düşük kalmasını sağladığına vurgu yapmaktadır. Bu anlamda ekonomik büyümenin yaşam kalitesini artırmak, daha iyi iş fırsatları sunmak, devletin bireylere kolaylıklar sağlaması gibi evliliğe olumlu katkılarının bulunabileceği gösterilmektedir. Bir diğer değişken olan işsiz erkek sayısındaki artışın boşanma oranını yükseltmesi erkeklerin toplumdaki rolü ile bağdaştırılmıştır. Diğer bir ifadeyle, erkeğin işini kaybetmesi sonucu özgüvenini yitirmesi evlilikleri olumsuz etkileyebilmektedir. Koç ve Kutlar (2021) çalışmalarında, kadınların işgücüne katılımı, işsizlik, ulusal gelir gibi değişkenlerin yanında yasal düzenlemeler ile ekonomik krizlerin de boşanmayı arttırdığını ortaya koymaktadır.

Literatürde toplumsal sorun olarak kabul edilen intihar, suç, göç gibi faktörler ile boşanma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Özer ve Topal (2017), Türkiye için genç işsizliği ile suç, göç, intihar ve boşanma arasında bir ilişki olup olmadığını inceledikleri çalışmalarında genç işsizliğindeki artışın boşanma ve diğer ele alınan toplumsal sorunları daha da derinleştirdiğini ortaya koymuştur. Aksu (2018) ise çalışmasında işsizlik, intihar, boşanma, suç ile iktisadi büyüme arasında bir ilişki olup olmadığını incelemiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonucunda işsizlikten boşanmaya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.

Son yıllarda internet ve dijitalleşmenin de evlenme ve boşanma üzerinde çeşitli şekillerde etkiye sahip olabileceği düşüncesi yerleşmiştir. İnternet insanların dünyanın neresinde olursa olsun başkalarıyla bağlantı kurmasına izin vermektedir. İnternet kullanımının artmasıyla birlikte evlilik ve ilişkilerle ilgili sosyal normlar da değişmeye uğramıştır. Örneğin, insanların eşleriyle çevrimiçi olarak tanışma olasılığı artmıştır. İletişim kolaylığı çiftlerin birbirleriyle iletişim kurmasını kolaylaştırarak ilişkilerini güçlendirmeye fayda sağlarken, diğer bir yandan da çeşitli sadakatsizlikleri de ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda Ahmadi (2022) tarafından yapılan çalışmada, boşanma oranı ile mobil penetrasyon oranı arasındaki ilişki İran için araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçları, boşanma oranı ve mobil penetrasyon oranı arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Ancak Ahmadi (2012) bu durumun mobil medya teknolojisini kısıtlamak anlamına gelmediğine değinmiştir. Koç ve İzgi Şahpaz (2023), Türkiye için dijitalleşme, işsizlik ve boşanma oranları arasındaki ilişkiyi tespit etmek için yapmış oldukları çalışmalarında dijitalleşmeden boşanma oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit etmişlerdir.

Sonuç olarak medeni durum (boşanma-evlenme) ile teknolojik (internet penetrasyon oranı), makroekonomik (kadınların işgücüne katılım oranı, işsizlik oranı, kişi başına düşen GSYH,) ve sosyal (eğitim endeksi) değişkenler arasındaki ilişkinin ele alınması çalışmanın önemini ve orijinal yönünü yansıtmaktadır. Ayrıca literatürde evlenme ve boşanma olgularını iki ayrı model ile inceleyen başka bir çalışma bulunmaması da ilgili boşluğu kapatacaktır. Bu bakımdan çalışma, literatürdeki diğer çalışmaları tamamlayıcı, gelecekte yapılacak çalışmalar için ise aydınlatıcı ve yol gösterici niteliğe sahiptir.

4. Yöntem ve Bulgular

4.1. Veri Seti ve Model

Medeni durumu etkileyen sosyal ve makroekonomik faktörler ile internet penetrasyon oranının Türkiye için araştırıldığı bu çalışmada 1993-2021 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Kullanılan değişkenlerden kaba boşanma hızı ile kaba evlenme hızı serileri Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) veri tabanından; işsizlik oranı, kişi başına düşen GSYH ile kadınların işgücüne katılım oranı serileri Dünya Bankası veri tabanından; eğitim endeksi serisi ise Global Data Lab'ın veri tabanından elde edilmiştir. Ayrıca son yıllarda insanların vakitlerinin büyük bir kısmını ayırdıkları, boşanma ile evlenme olguları üzerinde etkisinin olduğu düşünüldüğü ve özellikle son dönemlerde çalışmalara konu olan internet penetrasyon oranı değişkenine ait seri de Dünya Bankası veri tabanından temin edilerek çalışmaya dahil edilmiştir. Ekonometrik analizler için GAUSS 23 ve EViews 12 paket programı kullanılmıştır. Tablo 2'de modellerde kullanılan değişkenlere yer verilmiştir.

Tablo 2: Modellerde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Tanım	Dönem	Veri Kaynağı
DIV	Kaba Boşanma Hızı	1993-2021	TÜİK
MAR	Kaba Evlenme Hızı	1993-2021	TÜİK
UN	İşsizlik Oranı	1993-2021	Dünya Bankası
GDP	Kişi Başına Düşen GSYH (\$)	1993-2021	Dünya Bankası
IU	İnternet Penetrasyon Oranı	1993-2021	Dünya Bankası
LFP	Kadınların İşgücüne Katılım Oranı	1993-2021	Dünya Bankası
EDU	Eğitim Endeksi	1993-2021	Global Data Lab

Değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için kaba evlenme hızı ve kaba boşanma hızı değişkenlerinin bağımlı değişken olarak ele alındığı iki ayrı model kurulmuştur. Çalışmada kişi başına düşen GSYH değişkeninin logaritmik dönüşümü yapılarak modele dahil edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler şu şekilde modellenmiştir:

$$DIV_t = \alpha_0 + \alpha_1 IU_t + \alpha_2 EDU_t + \alpha_3 LFP_t + \alpha_4 LGDP_t + \varepsilon_t$$

$$MAR_t = \beta_0 + \beta_1 IU_t + \beta_2 EDU_t + \beta_3 UN_t + \beta_4 LGDP_t + \mu_t$$

Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere Tablo 3'te yer verilmiştir. Değişkenlerin hepsinin ortalama değerinin pozitif olduğu görülmektedir. Jarque-Bera normallik test sonuçlarına göre, tüm serilerin olasılık değerlerinin kritik değer olan 0,05'ten büyük olduğu gözlemlenmektedir. Buna göre serilerin tamamı normal dağılmaktadır.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

	DIV	MAR	LGDP	UN	LFP	IU	EDU
Ortalama	1,277	7,812	9,004	9,590	28,716	30,701	0,593
Maksimum	2,089	9,370	9,499	13,670	34,310	81,408	0,788
Minimum	0,460	5,856	8,590	6,500	23,070	0,008	0,417
Standart Sapma	0,524	0,847	0,277	1,911	3,381	27,375	0,131
Jarque-Bera	3,458	0,074	2,279	0,683	1,194	2,478	2,659
Olasılık Değeri	0,177	0,964	0,320	0,711	0,551	0,290	0,265
Çarpıklık	-0,664	-0,031	0,201	0,233	-0,190	0,389	0,292
Basıklık	1,952	2,760	1,687	2,410	2,082	1,798	1,636
Gözlem Sayısı	29	29	29	29	29	29	29

4.2. Birim Kök Testi

Bu çalışmada bazı seçilmiş değişkenler ile kaba boşanma hızı ve kaba evlenme hızı arasındaki ilişki iki ayrı model kurularak çift yapısal kırılmalı Hatemi-J eşbütünleşme testi aracılığıyla incelenmiştir. Zaman serisi analizlerinde durağan olmayan seriler ile çalışmak sahte eşbütünleşme ilişkisi ortaya çıkarabilmektedir. Muhtemel bir sahte eşbütünleşme ilişkisinin varlığından kaçınmak için ilk aşamada serilerin birim kök içerip içermediğinin tespit edilmesi gerekmektedir (Eygü, 2018: 106). Çalışmalarda kullanılan zaman serilerinin durağanlık düzeylerini belirlemek için geleneksel birim kök testlerinden Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ile Phillips-Perron (PP) birim kök testleri uygulanmıştır. Birim kök testleri için kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_0 : Seride birim kök vardır, seri durağan değildir.

H_1 : Seride birim kök yoktur, seri durağandır.

Hesaplanan test istatistikleri kritik değerler ile karşılaştırılmaktadır. Hesaplanan test istatistiği kritik değerlerden mutlak değer olarak küçükse boş hipotez reddedilememektedir. Bu durumda, serinin birim kök içerdiğini belirten H_0 hipotezinin kabul edileceği belirtilmektedir. Eğer hesaplanan test istatistiği kritik değerlerden mutlak değer olarak büyükse serinin durağan olduğu üzerine kurulan alternatif hipotez reddedilememektedir. Diğer bir deyişle, serinin durağan olduğu anlamına gelmektedir (Yıldırım ve Sarı, 2021: 2216). ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF		ADF		PP		PP	
	Sabitli		Sabitli+Trendli		Sabitli		Sabitli+Trendli	
	t-istatistiği	Olasılık	t-istatistiği	Olasılık	t-istatistiği	Olasılık	t-istatistiği	Olasılık
DIV	-1,012	0,7347	-2,392	0,3751	-0,692	0,8329	-2,436	0,3545
Δ DIV	-5,275***	0,0002	-5,148***	0,0015	-5,285***	0,0002	-5,134***	0,0016
MAR	-1,290	0,6197	-1,589	0,7716	-1,327	0,6025	-1,515	0,7998
Δ MAR	-5,669***	0,0001	-5,226***	0,0021	-5,668***	0,0001	-5,821***	0,0003
LGDP	0,528	0,9847	-2,839	0,1961	1,483	0,9988	-2,672	0,2545
Δ LGDP	-5,341***	0,0002	-5,268***	0,0012	-5,341***	0,0002	-5,268***	0,0012
UN	-1,549	0,4948	-3,657**	0,0434	-1,473	0,5323	-2,645	0,2648
Δ UN	-4,503***	0,0014	-4,405***	0,0086	-4,624***	0,0011	-4,441***	0,0080
LFP	-1,083	0,7080	-1,314	0,8633	-1,180	0,6688	-1,372	0,8470
Δ LFP	-5,582***	0,0001	-5,755***	0,0004	-5,582***	0,0001	-5,850***	0,0003
IU	2,494	0,9999	-2,448	0,3490	2,210	0,9999	-3,128	0,1196
Δ IU	-3,428**	0,0187	-4,076**	0,0179	-3,357**	0,0220	-3,993**	0,0214
EDU	0,147	0,9638	-2,859	0,1918	-0,011	0,9498	-1,949	0,6026
Δ EDU	-3,905***	0,0062	-3,785**	0,0333	-3,905***	0,0062	-3,785**	0,0333

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5, %1 anlamlılık düzeylerinde durağan olduğunu göstermektedir. ADF birim kök testi için gecikme uzunluğu Schwarz Kriterine göre belirlenmiştir. PP birim kök testi için Newey-West band uzunluğu seçilmiştir.

Tablo 4'teki ADF ve PP birim kök testi sonuçları tüm serilerin düzey değerlerinde durağan olmadıklarını ortaya koymaktadır. Birinci farkları alındıklarında seriler durağan hale gelmektedir. Bu durumda I(1) şeklinde ifade edilmektedir. Geleneksel birim kök testlerine alternatif olarak serilerde iki içsel kırılmayı dikkate alan Lee ve Strazicich (2003) tarafından geliştirilen birim kök testi uygulanmıştır. Perron (1989) çalışmasından beri araştırmacılar birim kökte yapısal kırılmaya izin vermenin önemine dikkat çekmiştir. Geleneksel birim kök testlerinde serilerin durağan olduğunu gösteren alternatif hipotez kabul edildiğinde yapısal

kırılmalar göz ardı edilmektedir. Lee-Strazicich (2003) testinde alternatif hipotez yapısal kırılmalar ile birlikte serinin durağan olduğu üzerine kurulmaktadır. Boş hipotezin reddedilmesi yapısal kırılmalar ile birlikte serinin birim kök içermediği anlamına gelmektedir (Lee ve Strazicich, 2003: 1082). Bu test için, hesaplanan test istatistikleri mutlak değer olarak tablo kritik değerlerinden büyük olması durumunda alternatif hipotez reddedilememektedir (Yıldırım vd., 2015: 97). Tablo 5'te Lee-Strazicich birim kök testi (trendde iki kırılmaya izin veren) sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5: İki Kırımlı Lee-Strazicich Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
DIV	-3,880	2003, 2018	-6,821	-5,917	-5,541
ΔDIV	-6,914**	2007, 2014	-7,032	-6,375	-6,011
MAR	-5,873	2000, 2007	-7,196	-6,312	-5,893
ΔMAR	-14,263***	2006, 2017	-6,691	-6,152	-5,798
LGDP	-4,913	1999, 2013	-6,691	-6,152	-5,798
ΔLGDP	-8,835***	2004, 2007	-6,750	-6,108	-5,779
UN	-5,021	2008, 2017	-7,004	-6,185	-5,828
ΔUN	-9,175***	2007, 2016	-6,691	-6,152	-5,798
LFP	-5,196	2002, 2016	-6,691	-6,152	-5,798
ΔLFP	-6,456**	1995, 2917	-6,821	-5,917	-5,541
IU	-5,921	2005, 2014	-7,032	-6,375	-6,011
ΔIU	-8,399***	2004, 2008	-6,750	-6,108	-5,779
EDU	-5,757	2003, 2011	-7,004	-6,185	-5,828
ΔEDU	-8,413***	2007, 2011	-6,821	-6,166	-5,832

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5, %1 anlamlılık düzeylerinde durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 5'teki iki kırımlı birim kök testi sonuçları incelendiğinde, tüm değişkenler için hesaplanan test istatistiklerinin kritik değerlerden mutlak değer olarak küçük olduğu görülmektedir. Bu nedenle boş hipotez reddedilememektedir ve tüm seriler yapısal kırılmalar ile birlikte birim kök içermektedir. Ancak tüm seriler, birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedir. Böylece geleneksel birim kök testlerinden olan ADF ve PP birim kök testleri ile benzer sonuçlar elde edilmiştir.

4.3. Eşbütünleşme Testi

Bağımlı değişken olarak kaba boşanma hızı ile kaba evlenme hızının belirlendiği iki model için değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini tespit etmek adına öncelikle değişkenlerin durağanlık dereceleri üç farklı birim kök testi ile incelenmiştir. Bu testlerin sonucunda tüm serilerin birinci farklarında durağan olduğu, diğer bir ifade ile hepsinin I(1) olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki iki yapısal kırılmaya izin veren Hatemi-J (2008) eşbütünleşme testi ile sınanmıştır. Ekonomik krizler, doğal afetler, teknolojik şoklar, ekonomik aktörlerin tercihlerindeki değişimler zaman serilerinde ani kırılmalara neden olabilmektedir. Özellikle zaman aralığının uzun olduğu serilerde bu gibi durumlara daha sık rastlanmaktadır. Perron (1989) çalışmasında yapısal kırılmaları dikkate almayan testlerin düşük güce sahip olduğunu ortaya koymuştur. Gregory ve Hansen (1996), rejim değişikliği dikkate almayan eşbütünleşme testlerinin güçlü olmadığına vurgu yaparak, tek kırılmaya izin veren eşbütünleşme testini literatüre kazandırmışlardır. Hatemi-J (2008) ise iki olası rejim değişikliğini dikkate alan eşbütünleşme testi ile literatürün gelişmesine katkı sağlamıştır (Hatemi-J, 2008: 498).

“Eşbütünleşme yoktur” şeklinde kurulan boş hipotezi test etmek için ADF^* , Z_t , Z_a olarak üç farklı test istatistiği tanımlanmıştır. Bunlardan ADF^* ile Z_t test istatistiklerinin dağılımı benzer özellik göstermektedir (Çağlar ve Mert, 2017: 29-30). Bu üç test istatistiklerinin kritik tablo değerlerinden küçük olması durumunda iki yapısal kırılma ile birlikte seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı yönündeki boş hipotez reddedilememektedir. Bu durumda, sonucu değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı şeklinde ifade etmek mümkündür (İltaş ve Demirgüneş, 2020: 982). Tablo 6’da Hatemi-J yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 6: Hatemi-J Eşbütünleşme Testi Sonuçları

I. Model (Bağımlı Değişken DIV)					
ADF^*		Z_t^*		Z_a^*	
Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri
-7,984*	2009, 2012	-8,912**	1995, 2013	-42,454	1995, 2013
II. Model (Bağımlı Değişken MAR)					
ADF^*		Z_t^*		Z_a^*	
Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri
-9,762**	1998, 2004	-10,828**	1998, 2003	-45,640	1998, 2003
Kritik Değerler		Kritik Değerler		Kritik Değerler	
%1	%5	%1	%5	%1	%5
-8,353	-7,903	-8,353	-7,903	-140,135	-123,870

Not: *, ** sırasıyla %5, %1 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 6’daki Hatemi-J eşbütünleşme testi sonuçları incelendiğinde, her iki model için de en az %5 anlamlılık düzeyinde ADF^* ve Z_t^* test istatistiklerine göre “eşbütünleşme yoktur” şeklinde kurulan boş hipotezi reddedilmektedir. Buna göre, bu iki test istatistiği için uzun dönemde değişkenler arasında yapısal kırılmalar ile birlikte eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Kırılma tarihleri Türkiye’de kendi iç dinamiklerinde meydana gelen ekonomik ve finansal krizler ile küresel krizlerin ülke ekonomisindeki etkilerinin krizden sonraki birkaç yılda yarattığı sonuçlar ile açıklanabilir.

4.4. Nedensellik Analizi

Eşbütünleşme testi değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığını göstermektedir. Bu değişkenlerin arasında istikrarlı uzun dönem denge ilişkisi olduğu anlamına gelmektedir. Ancak, ilişkinin yönü hakkında bilgi vermemektedir. Değişkenlerin diğer değişkenler üzerindeki etkisini ve nedenselliğin yönünü belirlemek için nedensellik testlerine başvurulmaktadır. Bu çalışmada, ilgili değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı ve varsa ilişkinin yönünü tespit etmek için VECM’e dayalı Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Granger (1969), durağan olmayan ancak eşbütünleşik seriler arasındaki nedensellik ilişkisinin VECM ile ortaya koyulmasının daha uygun olduğunu savunmaktadır. Ayrıca VECM yardımı ile kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkileri ayrı ayrı tespit edilebilmektedir (Shahbaz vd., 2016: 57). Burada, bağımsız değişkendeki gecikmeli değişimler kısa dönemli nedensel etkiyi, hata düzeltme terimi ise uzun dönemli nedensel etkiyi temsil etmektedir (Love ve Chandra, 2005: 136). Tablo 7 ve Tablo 8’de iki model için ayrı ayrı VECM’e dayalı nedensellik testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 7: VECM'e Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları (Model I)

Bağımlı Değişken	Kısa Dönem					Uzun Dönem
	Δ DIV	Δ IU	Δ EDU	Δ LFP	Δ LGDP	ECT_{t-1}
Δ DIV	-	4,370** (0,0366)	1,547 (0,2136)	3,228* (0,0724)	1,567 (0,2107)	-0,742*** [-3,714]
Δ IU	0,006 (0,9400)	-	7,565*** (0,0060)	2,173 (0,1404)	1,935 (0,1642)	6,052 [1,929]
Δ EDU	0,016 (0,8998)	0,699 (0,4031)	-	0,348 (0,5551)	1,071 (0,3007)	0,031 [1,472]
Δ LFP	0,101 (0,7510)	0,794 (0,3729)	0,001 (0,9936)	-	0,069 (0,7927)	-1,445 [-0,638]
Δ LGDP	0,005 (0,9456)	0,373 (0,5416)	1,129 (0,2880)	0,008 (0,9267)	-	0,001 [0,009]

Not: Uygun gecikme uzunluğu SIC kriterine göre seçilmiştir. "Δ" simgesi değişkenlerin birinci dereceden farkını ifade etmektedir. Kısa dönem için verilen değerler ki-kare istatistik değeri, parantez içindeki değerler ise olasılık değeridir. Uzun dönem için verilen değerler hata düzeltme terimi katsayısı, köşeli parantez [] içindeki değerler ise t-istatistik değeridir. *, **, *** sırasıyla %10, %5, %1 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 7'de yer verilen VECM'e dayalı Granger nedensellik test sonuçları Model 1 için incelendiğinde kaba boşanma hızının bağımlı değişken olarak ele alındığı VECM'den elde edilen hata terimi katsayısı (ECT_{t-1}) beklenildiği gibi negatif ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durumda, internet penetrasyon oranı, eğitim endeksi, kadınların işgücüne katılım oranı ve kişi başına düşen GSYH'den kaba boşanma hızına doğru uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi olduğu söylenebilir. Kısa dönem nedensellik sonuçlarına göre, internet penetrasyon oranının kaba boşanma hızı üzerinde Granger nedenselliğe sahip olmadığını ifade eden boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde, kadınların işgücüne katılımı oranının kaba boşanma hızı üzerinde Granger nedenselliğe sahip olmadığını ifade eden boş hipotez %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Model 1 için son olarak, %1 anlamlılık düzeyinde eğitim endeksinden internet penetrasyon oranına doğru tek yönlü bir Granger nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Tablo 8: VECM'e Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları (Model II)

Bağımlı Değişken	Kısa Dönem					Uzun Dönem
	Δ MAR	Δ IU	Δ EDU	Δ UN	Δ LGDP	ECT_{t-1}
Δ MAR	-	0,937 (0,3330)	0,236 (0,6269)	5,053** (0,0246)	2,478 (0,1155)	-0,322*** [-3,383]
Δ IU	0,506 (0,4768)	-	1,806 (0,1790)	0,226 (0,6348)	0,841 (0,3591)	0,225 [0,409]
Δ EDU	3,442* (0,0636)	6,131** (0,0133)	-	1,437 (0,2306)	1,655 (0,1982)	0,009 [3,576]
Δ UN	1,247 (0,2640)	0,854 (0,3554)	0,013 (0,9099)	-	0,332 (0,5645)	0,487 [1,731]
Δ LGDP	1,478 (0,2240)	0,086 (0,7688)	0,490 (0,4838)	0,741 (0,3892)	-	-0,018* [-1,779]

Not: Uygun gecikme uzunluğu SIC kriterine göre seçilmiştir. "Δ" simgesi değişkenlerin birinci dereceden farkını ifade etmektedir. Kısa dönem için verilen değerler ki-kare istatistik değeri, parantez içindeki değerler ise olasılık değeridir. Uzun dönem için verilen değerler hata düzeltme terimi katsayısı, köşeli parantez [] içindeki değerler ise t-istatistik değeridir. *, **, *** sırasıyla %10, %5, %1 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 8'de yer alan VECM'e dayalı Granger nedensellik test sonuçları Model 2 için incelendiğinde kaba evlenme hızının bağımlı değişken olarak ele alındığı VECM'den elde edilen hata terimi katsayısı (ECT_{t-1}) beklenildiği gibi negatif ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durumda, internet penetrasyon oranı, eğitim endeksi, işsizlik

oranı ve kişi başına düşen GSYH'den kaba evlenme hızına doğru uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi olduğu söylenebilir. Kısa dönem nedensellik sonuçlarına göre, işsizlik oranının kaba evlenme hızı üzerinde Granger nedenselliğe sahip olmadığını ifade eden boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Model 2 için son olarak, %10 anlamlılık düzeyinde kaba evlenme hızından, %5 anlamlılık düzeyinde ise internet penetrasyon oranından eğitim endeksine doğru tek yönlü bir Granger nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

5. Sonuç

Günümüzde yaşanan salgınlar, krizler bir ülkenin beşeri sermayesini ve ekonomisini derinden etkilemektedir. Bu süreçlerde, her bir ülkenin beşeri sermayesini teşkil eden “kadın” ve “erkek” arasındaki ilişkinin evlilikle taçlandırılması veya boşanmayla sonlandırılmasının ekonomik maliyetleri olacağı aşikârdır. Ayrıca Endüstri 4.0 ile dijitalleşen çağımızda teknolojik gelişmelere paralel olarak internet kullanımının yaygınlaşması, çiftler arasında birtakım iletişim sorunlarına yol açabilmekte ve hatta boşanma nedeni olarak da kabul edilebilmektedir. Tam bu noktada, evlenme ve boşanma olgularını temsil eden medeni durum üzerinde etkili olan faktörler, sosyal bilimcilerin dikkatini çeken bir konu haline gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı, seçilmiş olan değişkenler; kadınların işgücüne katılım oranı, işsizlik oranı, kişi başına düşen GSYH gibi makroekonomik değişkenlerin, son yıllarda çalışmalara konu olan ve günümüz dijital çağında insanların vaktinin önemli bir kısmını ayırdığı internetin ve sosyal bir değişken olan eğitimin boşanma ve evlenme olguları arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi için incelemektir. Sosyal bir olgu olan eğitim için eğitimde gelişmişlik düzeyini gösteren eğitim endeksi serisi kullanılmıştır. Literatürdeki hâlihazırda yapılmış olan çalışmalar genel olarak boşanma oranı ile işsizlik, göç, suç, eğitim oranları arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yöneliktir. Az sayıda olsa da mobil penetrasyon oranı ile boşanma oranı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar da bulunmaktadır. Bir ekonomide meydana gelen değişimler, toplumun aile yapısında da dönüşümlere neden olmaktadır. Literatürdeki çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada kaba boşanma hızı ile kaba evlenme hızının bağımlı değişken olduğu iki farklı model kurularak değişkenler arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç ile söz konusu ilişki Türkiye ekonomisi için 1993-2021 dönemini kapsayacak şekilde ele alınmıştır.

Bu çalışmada söz konusu her iki model için ilgili dönemi kapsayan yıllık veriler kullanılarak değişkenler arasındaki ilişki iki rejim değişimini dikkate alan Hatemi-J (2008) eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan tüm serilerin durağanlık sınamaları geleneksel birim kök testlerinden ADF ve PP birim kök testleri ile yapılmıştır. Bu testlerin yanı sıra, durağanlıklar iki yapısal kırılmalı Lee-Strazicich (2003) birim kök testi ile de sınanmıştır. Birim kök testi sonuçları, tüm değişkenlerin birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermektedir. Hatemi-J eşbütünleşme testi sonuçları her iki model için de yapısal kırılmalar ile birlikte değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra uzun ve kısa dönemli nedensellik ilişkisi VECM'e dayalı Granger nedensellik testi ile her iki model için ayrı ayrı araştırılmıştır. Model 1 için uzun dönemli nedensellik testi sonuçlarına göre, kaba boşanma hızının bağımlı değişken olduğu modelde nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Model 2 için incelendiğinde, kaba evlenme hızının bağımlı değişken olduğu modelde nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Kısa dönem nedensellik sonuçlarına göre ise, internet penetrasyon oranı ile kadınların işgücüne katılım oranı kaba boşanma hızının Granger nedenidir. Buna ek olarak, eğitim endeksinden internet penetrasyon oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Son olarak, Model 2 için işsizlik oranı kaba evlenme hızının

kısa dönem nedeni olduğu görülmektedir. İnternet penetrasyon oranı ile kaba evlenme hızından eğitim endeksine doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Boşanma üzerine yapılan çalışmaların çoğu mikro düzeydeki faktörlere odaklanmıştır. Bu nedenle özellikle teknolojinin boşanma üzerindeki etkisi net bir şekilde ortaya koyulamamıştır. Bu çalışmadan elde edilen bulgulardan biri olan internet penetrasyon oranının boşanma üzerindeki etkisi Ahmadi (2022)'nin İran için yapmış olduğu çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir. İnternet kullanımı ile sosyal medya bağımlılığının boşanma üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar literatürde oldukça az sayıda olsa da teknolojik cihazların hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesi ile internet kullanımının artması boşanma oranlarını yükselttiği yönünde genel bir kanı bulunmaktadır. İnternet penetrasyonunun evlilik ve boşanma üzerindeki etkisi kültür, toplum ve bireylere göre değişebilir. Sosyo-kültürel normlar, bireysel tercihler, ekonomik koşullar gibi birçok faktöre bağlı olarak evlilik ve boşanma üzerinde farklı etkiler yaratabilecektir. Bu açıdan bakıldığında daha anlaşılır kılmak için daha fazla araştırma ve çalışma yapılması gerekmektedir. Diğer bir elde edilen sonuç, kadınların işgücüne katılımı oranından kaba boşanma hızına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisidir ve bu sonuç Ahmadi (2022)'nin çalışmasıyla çelişmektedir. Kadın istihdamındaki artışın boşanma üzerinde çift yönlü etkisi olduğu kabul görmüş bir kanıdır. Bir yandan kadınlar kendilerine dayatılan rollerden çıkarak işgücüne katıldıkça ev ekonomisine katkı sağlayarak aile içindeki ekonomik sorunların ortadan kalkması sonucu boşanmaların azalması diğer yandan, kadınların ekonomik bağımsızlık kazanması sonucu sorunlu evliliklerini sürdürmek istememesi nedeniyle boşanmaların artması muhtemel sonuçlardır. İnternet penetrasyonu ve kadınların işgücüne katılımının boşanma üzerinde tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılsa da buradaki önemli olan nokta evliliklerin daha sağlıklı bir yapıda sürdürülmesini sağlayıcı politikalar geliştirmektir. Özellikle mental yönden sağlıklı ve mutlu bir toplum birçok faktöre bağlı olarak ülkelerin gelişmesi için önemli konudur. Diğer yandan, ülkelerin önemli makroekonomik sorunlarından biri olan işsizlik oranları ile evlilik arasındaki ilişki de çok yönlü olsa da bazı bireyler finansal istikrar ve ekonomik güvenlik sağlama güdüsü ile işsizliğin yüksek olduğu dönemlerde evlenmeye daha sıcak bakabilmektedir. Kaynakları bir araya getirme ve masrafları birlikte paylaşma düşüncesi, işsizliğin neden olduğu mali baskıyı hafifletme isteği doğurabilmektedir.

Sonuç olarak mutlu ve huzurlu bir aile ortamı eşler, çocuklar ve geniş çapta düşünüldüğünde toplum için oldukça önemlidir. Özellikle kültürel nedenler ve bundan farklı olarak biyolojik, ekonomik, sosyal, psikolojik nedenler ile bireyler hayatlarını birleştirmek adına evlenmektedir. Ancak farklı faktörlerin ortaya çıkması ile evlilik birliğini sürdüremeyen çiftler boşanmayı tercih etmektedir. Evlilik olgusu gibi boşanma olgusu da her ne kadar iki özgür birey tarafından gerçekleşse bile bu durum eşler ile birlikte çocuklar ve toplumu etkileyebilmektedir. Şöyle ki, temel amaçları olmasa da insanlar evlenirken, soyunu devam ettirmeyi, hayatlarında mutlu ve huzurlu olabilmeyi arzulamaktadır. Söz konusu beklentiler karşılanmadığı takdirde ise evliliği sona erdiren bir olgu yani "boşanma" ile karşılaşmaktadır. Bir toplumdaki evlenme ve boşanma olgularına yönelik verilebilecek politika önerileri ise şu şekildedir:

Esasında evlenme ve boşanma olgularına ilişkin gerçekleşen değişimlerin yaşandığı bir süreçte, hem yetişkinler hem de çocuklar açısından meydana gelebilecek riskler minimum seviyeye düşürülmelidir. Bu süreçte yaşanan değişimin, sağlıklı bir şekilde yürütülmesi noktasında gerekli faktörler hayata geçirilmelidir.

Kadın ve erkeklerde işsizlik, enflasyon gibi süreçler, gerek ekonomik gerekse toplumsal yapıyı etkilemektedir. Dolayısıyla evlenme ve boşanma olgularının maliyetlerine yönelik çeşitli önlemler alınmalıdır.

Günümüzde internet kullanımı ve bağımlılığı son derece artmıştır. Teknolojik ürünlerin ve internetin araştırma yapma, faydalı bilgiler edinme, sosyalleşme, alışveriş gibi birçok avantajı ve kolaylığı olmasının yanında olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Hatta bu olumsuz etkileri çoğu zaman faydalı amaçlar için kullanımının önüne geçmektedir. Bu konuda farkındalık yaratılması oldukça önemlidir.

Evlilik birliğini kurmaktan ziyade evliliğin mutlu bir şekilde sürdürülebilmesi toplumlar açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda mutlu, huzurlu ve sürdürülebilir bir evlilik-aile birliği için çiftlere talepleri doğrultusunda düzenli seminerler verilmelidir. Boşanmalar, evlilik kadar doğal bir olgu olarak kabul görülse de farklı sebepler neticesinde travmatik durumlar yaratabilmektedir. Aile birliği boşanma ile son bulduğunda meydana gelebilecek yıpratıcı süreçler ve travmatik sonuçlar oluşması halinde söz konusu çiftin ve çocukların bu durumların üstesinden gelebilmeleri için psikolojik desteğe ihtiyaçları olabilmektedir. Bu bakımdan hâlihazırda bakanlık ve belediyelerin öncülüğünde sürdürülen aile terapisi desteğinin yaygın hale getirilmesi ve bireylerin bu konuda bilinçlendirilerek farkındalığın artırılması gerekmektedir. Ayrıca ülke genelinde aile danışmanlığı merkezlerinin açılması ve bu merkezlerin aile hekimliği gibi sürdürülebilir hale getirilmesiyle her birey için bir terapist tanımlanması yapılabilmesi önem arz etmektedir. Son olarak şunu belirtmek gerekir ki, kitle iletişim araçlarında aile kurumunun yapısına hasar verebilecek değil de hem eş hem de çocukların aile bağlarına, karşılıklı sahip oldukları sorumluluklara ve ilişkilerine örnek teşkil edilecek programlara yer verilmelidir. Nitekim bu hayatta her bir birey evlenme ve boşanma konusunda özgür iradeye sahiptir, önemli olan boşanma olgusuna neden olacak olumsuz faktörler ile boşanma olgusunun ortaya çıkarabileceği olumsuz durumların önüne geçilmesi ve her şeyden önce mutlu bireylerin oluşturduğu mutlu bir toplumun yaratılmasıdır.

İleride makroekonomik değişkenler ile birlikte “hukukun üstünlüğü endeksi”, “sosyal sermaye endeksi” ve “mutluluk endeksi” gibi değişkenlerin de (verilerine eksiksiz ulaşıldığı takdirde) modele dahil edilmesiyle medeni duruma (evlenme ve boşanma olgusuna) iktisadi, hukuki, sosyal ve psikolojik açıdan da yaklaşılarak daha multidisipliner çalışmaların yapılabilmesini önermek mümkündür.

Kaynakça

- Ahmadi, S. (2022), "Relationship Between Mobile Penetration Rate and Divorce Rate in Iran During 1995-2019: A Time-series Study", *Journal of Family Issues*, Vol. 43, No.11: 2954-2971.
- Aksu, L. (2018), "İşsizlik, Suç, Boşanma, İntihar Oranları ile İktisadi Büyüme İlişkisinin Nedensellik Testleri ile Analizi: Türkiye Örneği", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 2: 58-100.
- Alola, A. A.; Arikewuyo, A. O.; Akadiri, S. S.; Alola, M. I. (2020), "The Role of Income and Gender Unemployment in Divorce Rate Among the OECD Countries", *Journal of Labor and Society*, Vol. 23, No. 1: 75-86. <https://doi.org/10.1111/wusa.12460>.
- Aydın, O.; Baran, G. (2010), "Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, C. 21, S. 2: 117-126.
- Bayrak, S. (2019), "Türkiye'de İşsizlik ve Boşanma İlişkisi: 1980-2017 Dönemi için Nedensellik Analizi", *Çalışma İlişkileri Dergisi*, C. 10, S. 1: 39-54.
- Benedek, E. P.; Brown, C.F. (1997), *Boşanma ve Çocuğunuz, Çocuğunuzun Boşanmanızla Başetmesine Nasıl Yardımcı Olursunuz? (Çeviren: S. Katlan)*, Ankara: HYB Yayıncılık.
- Birinci, F. (2019), "Boşanma Mitleri ve Mutsuz Evlilikler: Boşanmak, Trajedik Bir Başarısızlık Mıdır?", <https://evrimagaci.org/bosanma-mitleri-ve-mutsuz-evlilikler-bosanmak-trajedik-bir-basarisizlik-midir-7626>, (Erişim: 10.01.2023).
- Bremmer, D.; Kesselring, R. (2004), "Divorce and Female Labor Force Participation: Evidence from times-series Data and Cointegration", *Atlantic Economic Journal*, Vol. 32: 175-190.
- Cafri, R.; Özdemir Çukadar, P. (2018), "Boşanmanın Sosyo-ekonomik Nedenleri Üzerine Mekansal Ekonometrik Bir İnceleme", *UlüİD-IJEAS*, (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı): 407-424. doi: 10.18092/ulikidince.445600.
- Çağlar, A. E.; Mert, M. (2017), "Türkiye'de Çevresel Kuznets Hipotezi ve Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Karbon Salımı Üzerine Etkisi: Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Yaklaşımı", C. 24, S. 1: 21-38.
- Dızman Şentürk, Z. (2019), "Sosyal Medyanın Boşanmaya Etkileri", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, S. 6: 548-555.
- Eckstein, Z.; Lifshitz, O. (2011), "Dynamic Female Labor Supply", *Econometrica*, Vol. 79, No. 6: 1675-1726. <https://doi.org/10.3982/ECTA8803>.
- Engin, E.; Demir, S. (2022), "Covid-19 Pandemi Sürecinde Boşanma ve Boşanmanın Ruh Sağlığına Etkileri", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (IJSS)*, C. 6, S. 25: 14-28. doi: 10.52096/usbd.6.25.
- Eygü, H. (2018), "Enflasyon, İşsizlik ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği (1990-2017)", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 2: 96-112.
- Furstenberg, F. F. (1996), "The Future of Marriage", *American Demographics*, Vol. 18, No. 6: 35-40.
- Gavcar, E.; Noyan E.; Gavcar Tosun, C. (2020), "Boşanmayı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma (Muğla İli Fethiye İlçesi Örneği)", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, C. 10, S. 2: 730-745. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.762172>.
- González-Val, R.; Marcén, M. (2017), "Unemployment, Marriage and Divorce", *Applied Economics*, Vol. 50, No. 13: 1466-4283. <https://doi.org/10.1080/00036846.2017.1366642>.
- Halis, M. (2021), "Ekonomik ve Sosyal Güvensizlik: Evlilikler Azalıyor, Boşanmalar Artıyor", <https://www.indyrturk.com/node/398651/haber/ekonomik-ve-sosyal%C3%BCvensizlik-evlilikler-azal%C4%B1yor-bo%C5%9Fanmalar>, (Erişim: 10.01.2023).
- Hatemi-J, A. (2008), "Tests for Cointegration with Two Unknown Regime Shifts with An Application to Financial Market Integration", Vol. 35: 497-505.
- İğdeli, A.; Ay, M. (2021), "Boşanmanın Sosyo-ekonomik Belirleyicileri: Türkiye için Bölgesel Panel Veri Analizi.", *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 22, S. 1: 1-22. <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.670198>.

İltaş, Y.; Demirgüneş, K. (2020), "Döviz Kurunun Borsa İstanbul Sanayi Endeksi Üzerindeki Etkisi: Yapısal Kırılmaları Modellemede Farklı Yaklaşımlar Kullanan Eşbütünleşme Testlerinden Bulgular", C. 55, S. 2: 972-988.

Jensen, P.; Smith, N. (1990), "Unemployment and Marital Dissolution", *Journal of Population Economics*, Vol. 3, No. 3: 215-229. <https://doi.org/10.1007/BF00163076>.

Kama, S. (2013), "Evlilik Kurumunun Tanımı-Türleri ve Tarihsel Gelişimi: Hukuk Tarihinde Genel Olarak Evlenme ve Kadının Durumu", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 71, S. 1: 673-708.

Karney, B. R.; Bradbury, T. N. (1995), "The Longitudinal Course of Marital Quality and Stability", *Psychological Bulletin*, Vol. 3, No. 4: 118-125. doi: 10.1037/0033-2909.118.1.3.

Kawata, Y. (2008), "Does High Unemployment Rate Result in A High Divorce Rate?: A Test for Japan", *Revista de Economia del Rosario*, Vol. 11, No. 2: 149-164.

Koç, P.; Kutlar, A. (2021), "The Effects of Economic Recessions on Divorce Rates: A Research on Turkey", *Sosyoekonomi*, Vol. 29, No. 49: 65-84. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2021.03.04>.

Koç, P.; İzgi Şahpaz, K. (2023), "Analysis of the Causality Relationship Among Digitalisation, Unemployment Rate, and Divorce Rates: A Research on Türkiye", *Sosyoekonomi*, C. 31, S. 56: 151-169.

Koç, T. (2019), "Türkiye'de Boşanma Oranlarını Etkileyen Faktörlerin Beta Regresyon Modeli ile Belirlenmesi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 16: 1111-1117.

Koç Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi "KOÇ-KAM" (2019), 2018 Verileriyle Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, https://kockam.ku.edu.tr/wp-content/2019/11/KOCKAM_Rapor_DIGITALCOPY-1.pdf, (Erişim: 10.01.2023).

Lee, J.; Strazicich, M. C. (2003), "Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 85, No. 4: 1082-1089.

Lommerud, K. E. (1989), "Marital Division of Labor With Risk of Divorce: The Role of "Voice" Enforcement of Contracts", *Journal of Labor Economics*, Vol. 7, No. 1: 113-127. doi:10.1086/298201.

Love, J.; Chandra, R. (2005), "Testing Export-led Growth in South Asia", Vol. 32, No. 2: 132-145.

Lyngstad, T. H. (2004), "The Impact of Parents' and Spouses' Education on Divorce Rates in Norway", *Demographic Research*, Vol. 10, No. 5: 121-142.

Nunley, J. M. (2010), "Inflation and Other Aggregate Determinants of the Trend in US Divorce Rates Since the 1960s", *Applied Economics*, Vol. 42, No. 26: 3367-3381. doi: 10.1080/00036840802112489.

Özer, U.; Topal, M. H. (2017), "Genç İşsizliği, Suç, Göç, İntihar ve Boşanma Düzeyleri ile İlişkili Midir? Türkiye'den Ampirik Bir Kanıt", *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 5: 50-63.

Rothrauff, T. C. (2005), *Beliefs About Intergenerational Assistance Following Divorce and Remarriage: Does Race and Ethnicity Matter?*, Doctoral Dissertation. University of Missouri, Columbia.

Sandalcılar, A. R. (2012), "İşsizlik Boşanmayı Etkiliyor Mu? Bölgesel Panel Nedensellik", *Ege Akademik Bakış*, C. 12, S. 2: 225-238. doi: 10.21121/eab.2012219537.

Shahbaz, M.; Jam, F. A.; Bibi, S.; Loganathan, N. (2016), "Multivariate Granger Causality Between CO₂ Emissions, Energy Intensity and Economic Growth in Portugal: Evidence from Cointegration and Causality Analysis", Vol. 22, No. 1: 47-74.

Sprecher, S.; Cate, R.; Levin, L. (1998), "Parental Divorce and Young Adults Beliefs About Love", *Journal of Divorce and Marriage*, Vol. 28, No. 4: 21-35. https://doi.org/10.1300/J087v28n03_06.

Sucu, İ. (2007), *Boşanmış Kadınların Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Toplumsal Kabulleri Sakarya İli Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

TÜİK (2021). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>. (Erişim: 01.07.2023)

Tumin, D.; Qian, Z. (2017), "Unemployment and the Transition from Separation to Divorce", J Fam Issues, Vol. 38, No. 10: 1389-1413.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2013). https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES (Erişim: 16.03.2023).

Üçok, C.; Mumcu, A.; Bozkurt, G. (2006), Türk Hukuk Tarihi, Ankara: Turhan Kitabevi.

Yıldırım, K.; Karaman, D.(2003), Makroekonomi, Eskişehir: Etam Matbaası.

Yıldırım, N. (2004), "Türkiye'de Boşanma ve Sebepleri", Bilig, S. 28: 59-81.

Yıldırım, S.; Ertuğrul, H. M.; Soytas, U. (2015), "Türkiye'de Aylık İstihdam Serisinin Durağanlığı: Geleneksel, Yapısal Kırılmalı ve Mevsimsel Birim Kök Test Uygulamaları", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 15, S. 4: 91-102.

Yıldırım, S.; Sarı, S. (2021), "Türkiye Ekonomisinde Phillips Eğrisinin Geçerliliğinin Analizi", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 10, S. 3: 2206-2226. <https://doi.org/10.15869/itobiad.874917>.

Yılmaz, K. Ç. (2022). "The Relation Between Divorce and Woman Labor Force, Savings and Male Unemployment: Evidence from Turkey", Journal of Emerging Economies and Policy, Vol.7, No. 1: 56-63.

Extended Summary

Analysis of the Relationship between Selected Macroeconomic, Social Variables and Internet Penetration Rate with Marital Status

There is a rapid disintegration in social life day by day. As with all the values that people and societies have, marriage values have started to deteriorate increasingly. At this point, the necessity of putting the family under more protection is realized. The family is the first social institution established through marriage, which occurs as a result of the official authorities accepting the relationship between men and women, which is part of human capital. In particular, the fact that couples have children from this marriage initiates a process that will affect the lives of future generations. The structure of the family institution is extremely important for raising these children in need of love and compassion. Therefore, it is necessary to conduct various research on the family institution and the factors affecting this institution, both on a national and international scale. In this respect, studies that differ according to the perspective of economists on marriage and divorce in the literature draw attention. In the studies in the literature, it is seen that especially the divorce phenomenon is evaluated with an economic approach. The general conclusion reached as a result of the examinations made in these studies was that the increase in divorce rates was associated with the effects of industrialization on the social structure. It is seen that many factors, such as economic, social, social, environmental, biological, psychological, demographic, and similar factors, are effective in divorce.

From a psychological point of view, it is not correct to consider maintaining marriage as a success and divorce as a failure. In her 20-year study of divorced couples in her book "We're Still Family", psychologist Constance Ahrons examined the perspective on life and the level of well-being (life satisfaction) of the children of divorced couples. As a result of her studies, it was observed that 80% of the children of divorced couples adapted well to the divorce of their parents and that there were no negative differences in terms of their academic success, mental health, and social adaptation levels in the long term. Therefore, on the one hand, people should be more careful when making a marriage decision; on the other hand, it is natural for people to divorce instead of being stuck in an unhappy marriage (Birinci, 2019).

Reviewing the phenomena of marriage and divorce from an economic point of view, as time progresses, marriages are accepted as a less obligatory economic partnership compared to the past. The increase in general welfare has made it easier for each individual to live in a separate household while a problem arises in marriages (Lyngstad, 2004: 133). In this context, it is possible to state that developments in macroeconomics and demographics have affected the returns to marriage by changing both consumption and leisure time and the division of responsibilities in households (Nunley, 2010: 3368). Indeed, all over the world, economic conditions are a factor that can affect the stability of a family. Therefore, the employment status of couples can significantly affect individual decisions regarding marriage or divorce and pregnancy planning (González-Val and Marcén, 2017: 1). However, marital status can affect not only economic factors such as unemployment, inflation rate, income, women's employment but also education, internet use, pandemic, etc.

There are studies in the literature examining the effects of different factors on divorce. It is seen that variables such as unemployment, crime, and GDP per capita are generally used in studies on this subject. The number of studies investigating the effects of factors such as the using the internet and digitalization on divorce is very few. Studies examining the effect of variables on the phenomenon of marriage are relatively few compared to studies investigating the phenomenon of divorce. In this study, unlike the studies in the literature, these two cases were tested with two different models. The existing literature is included in this study.

This study aims to analyse the relationship between divorce-marriage cases and macroeconomic variables, education index and internet penetration rate for the period 1993-2021 in Türkiye. For education, which is a social phenomenon, the education index series, which shows the level of development in education, is used. The existing studies in the literature generally aim to determine the relationship between divorce rate and unemployment, migration, crime and education rates. There are also a small number of studies investigating the relationship between mobile penetration rate and divorce rate. Changes in an economy cause transformations in the family structure of the society. Unlike the studies in the literature, in this study, two different models in which the crude divorce rate and the crude marriage rate are dependent variables have been established and the relationship between the variables has been tried to be determined. For this purpose, this relationship is analysed for the period 1993-2021 for the Turkish economy.

In this study, the relationship between the variables is investigated with the Hatemi-J (2008) cointegration test that takes into account the two regime changes by using annual data covering the relevant period for both models. The stationarity tests of all series used in the study were performed with ADF and PP unit root tests, which are conventional unit root tests. In addition to these tests, stationarities were also tested by Lee-Strazicich (2003) unit root test with two structural breaks. The unit root test results show that all variables become stationary when the first differences are taken. Hatemi-J cointegration test results show that there is a long-run relationship between the variables with structural breaks for both models. After determining the cointegration relationship, the long-run and short-run causality relationship was investigated separately for both models with the Granger causality test based on VECM. According to the results of the long-run causality test for Model 1, a causality relationship was found in the model where the crude divorce rate is the dependent variable. When analysed for Model 2, a causality relationship is observed in the model where the crude marriage rate is the dependent variable. According to the short-run causality results, internet penetration rate and female labour force participation rate are Granger causes of the crude divorce rate. In addition, a unidirectional causality relationship was found between the education index to the internet penetration rate. Finally, for Model 2, the unemployment rate is the short-run cause of the crude marriage rate. A unidirectional Granger causality relationship was found between the Internet penetration rate and the rough marriage rate towards the education index.